

Kırsal Nüfus Değişiminin, Ormanlar ve Ormancılık Üzerine Etkileri (Trabzon İli Örneği)

Süleyman ALKAN

Doğu Karadeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 61040 TRABZON

Email:suleymanalkan@yahoo.com

Geliş Tarihi:18.09.2013

Özet

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde hızlanan kırsaldan kente göç olgusu, köy nüfuslarının azalmasına neden olmuştur. Trabzon İlini de etkileyen bu gelişme ile nüfusun demografik ve sosyo-ekonomik yapısı değişmiştir. Trabzon İli verilerinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışma, kırsaldaki nüfus değişimlerinin ormanlar ve ormancılık üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışma, çeşitli yazılı kaynak ve kayıtlardan elde edilen verilerle, alandan toplanan özgün veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Özgün veriler, orman işletme şefleriyle yapılan yarı yapısal görüşmelerden ve Trabzon İlindeki 211 orman köyünden 68'inde, % 95 güven düzeyi ve % 5 hata payı ile örneklenen 848 kişiye uygulanan anketlerle elde edilmiştir. Anket sonucunda elde edilen bulgular, frekans dağılımları ve yüzde değerleri alınarak irdelenmiştir.

Göç olgusu nedeniyle köy nüfuslarında ve kısı köylerinde geçiren aile sayısındaki azalma, orman kaynakları üzerindeki baskıyı azaltmıştır. Orman köylerindeki nüfusun azalması, bu köylerde yürütülecek ormancılık çalışmaları için gerekli yerel işgücünün bulunmasını zorlaştıracak endişesi geçmişte dile getirilmişti. Geline nokta; ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarının özel girişimcilere ihale edilmesi, üretimde dikili satış uygulamalarının yaygınlaşması bu endişeleri gideren gelişmeler olmuştur.

Orman köylerinde kişi başına gelirin artması, başta yakacak odun olmak üzere orman kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmıştır. Orman kaynaklarına olan bağımlılığın azalması ve ormanların çevresel fonksiyonlarının farkında olan anlayışın öne çıkması, orman teşkilatının taşradaki çalışanları üzerinde kısmi bir rahatlatma sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Orman Köyleri, Kırsal Nüfus Değişimi,Ormancılık,Trabzon

The Impacts of Rural Population Changes on Forests and Forestry (A Case Study in Trabzon)

Abstract

Migration rural to urban, accelerated in the last quarter of the twentieth century, caused a decline in the population of the village. Demographic and socio-economic structure of the population has changed by the process of this development. Trabzon also has been affected by this process. This study prepared on the basis of data from the province of Trabzon aims to reveal how forests and forestry has effected by population changes in rural.

This study has prepared on the basis of the data obtained from various written sources and records and the original data collected from the field. The original data obtained from semi-structured interviews with chief foresters, surveys applied to 848 people exemplified with the 95% confidence level and 5% margin of error in 68 villages from 211 forest villages, Trabzon. The findings obtained from the survey results examined by percentage values and the frequency distributions,

The decrease in village population and the number of families spent the winter season in village is because of the migration. Thus, this decrease has reduced pressure on forest resources. It was voiced concerns that reduction of the population in forest villages can make more difficult providing local labor for cerequired for forestry activities carried out in this villages in the past. At this point contracting the afforestation and erosion control work to private entrepreneurs, expansion of stumpage sales practices in production are developments that addressed these concerns.

Increase inper capita income in forest villages has reduced the dependence on forest resources, especially fire wood. Reduce dependence on forest resources and the concept which is aware of the environmental functions of forests has provided an easement to forest workers of the forestry department.

KeyWords: Forest villages, Changes of rural population, Forestry, Trabzon

Giriş

Yirmi birinci yüzyıla girerken, insanlığın önünde duran önemli sorunlardan birisi, nüfusun artışı ve artan nüfusun gereksinimleri ile bunların karşılandığı doğal kaynakların dengede tutulabilmesidir. Her

yerde olduğu gibi, Türkiye'de de nüfus ve çevre ilişkisinin kökeninde ekonomik faktörler yatmaktadır (Toros vd., 1997). Arazi ve iklim koşulları nedeniyle tarımsal üretimin kısıtlı olduğu orman köylerinde ormanlara olan bağımlılık fazladır. Başta

yakacak odun olmak üzere orman kaynakları, insanların yaşamlarında önemli bir yere sahiptir.

Çevre kavramı içinde nüfusun önemli yeri, çevre sorunlarının tüketim ile olan ilişkisinin temel belirleyicilerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Üretim de tüketim gereksiniminden kaynaklandığı hatırlandığında, nüfusun kaynaklar üzerindeki arz ve talebi etkilemesi kaçınılmaz olacak ve çevresel bozulmalar ortaya çıkacaktır (Talu ve Algan, 2005).

Türkiye’de 1990-2000 döneminde, kırsal nüfusun artışı çok sınırlı ölçüde olmuş, Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin çoğunluğunda, diğer bölgelerin de kimi illerinde, önemli sayılabilecek boyutlarda kırsal boşalma devam etmiştir (Özgür, 2003).

1980 yılına kadar toplam nüfusun çoğunluğunu bünyesinde barındıran kırsal nüfus, kentlere olan göç nedeniyle bu yıldan sonra mutlak olarak azalma sürecine girmiştir. Araştırma alanını da etkileyen bu süreç sonucunda, kırsal köylerde geçiren ailelerin sayıları önemli ölçüde azalmıştır.

Orman köylerindeki zor yaşam koşulları, ulaşım olanaklarının gelişmesi, kitle iletişim araçlarının çeşitlenip etkilerinin artması, çocukların eğitim gereksinimi, kent yaşamının çekiciliği, vb. nedenler, köylerden göçü arttırmıştır. Göçle birlikte yaşanan topraktan kopma, kırsal nüfusu azaltıp kentlerin nüfuslarını arttırmıştır. Bu süreç henüz tamamlanmamış olup etkisini devam ettirmektedir.

1987 yılında, Türkiye’deki 17158 orman köyünde yaklaşık 10 Milyon orman köylüsü yaşamakta ve bu köylüler Türkiye nüfusunun % 20’sini oluşturmaktaydı (Eryılmaz, 1987). Son yıllarda Türkiye’deki orman köyü sayısının artmasına karşın, bu köylerde yaşayan orman köylüsü sayısı azalmıştır. 2012 yılı itibarıyla orman köyü sayısı 21395, nüfusu da 7085545 olarak belirlenmiştir (OGM, 2014).

Göç olgusu nedeniyle köy nüfuslarının azalması orman kaynaklarının lehine olmakla birlikte; gerek köylerde yer alan kaynakların etkin bir biçimde değerlendirilmesi, gerekse kentleşme sorunları açısından çok önemli olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Gümüş, 1996).

Nüfusun azalmasının yanında, ormanların işlevleri de zaman içinde çeşitlilik kazanmış, toplum ve çevre işlevleri, odun üretimi işlevinin önüne geçmiştir (Oosterveld, 1997). Pek çok ürün ve hizmet sağlayan ormanların işletilmesindeki eğilim, sürdürülebilir odun üretiminden, sürdürülebilir orman ekosistemlerine doğru olmuştur.

Dünya ormanlarının birçok alanı kırsal kesim halkı için büyük önem taşımaktadır (Koch, 1997). Malawi’nin kırsal kesiminde yapılan bir araştırmada; ormanların yoksulluğun azaltılmasında yaşamsal roller üstlendiği, örneklenen hanehalkı gelirlerinin ortalama % 30’unun ormanlara bağlı olduğu ortaya konulmuştur (Fisher, 2004).

Araştırma alanındaki orman köylerinde hane gelirlerinin büyük bir kısmı (% 61.6) köy dışı kaynaklı olup maaş ve ücretlerden oluşmaktadır. Hane gelirlerin % 20.4’ü hayvancılık faaliyetlerinden elde edilirken, % 16.8’i tarımsal ürün kökenlidir. “Orman köyü” olarak nitelenen köylerdeki hane gelirlerinin sadece % 1’inin orman kaynaklı olması, bu köylerin ormancılık faaliyetleri ile ilişkilerinin geldiği nokta hakkında fikir verici niteliktedir (Alkan, 2008).

Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki ormanların % 25’i sosyal uyumsuzluklar nedeniyle üretim dışı kalmakta (Köse, 1994), yöre halkının kendi ihtiyacını karşılayacağı yerler olarak gördüğü küçük parçalar halindeki ormanlık alanların verimli olarak işletilmesi de mümkün olmamaktadır (Ayaz, 2004). Nüfusun nicelik ve niteliğinin değişmesi, gelir düzeylerinin artması ile birlikte, orman kaynaklarına olan bağımlılığın ve bakış açısının da değişeceğini beklemek mümkündür.

Bu çalışma, Trabzon İlindeki köy nüfuslarının yıllar itibarıyla değişimini incelemiş, değişimin ormanlar ve ormancılık üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Materyal ve Yöntem

Çalışma materyalinin yazılı kaynaklar bölümünü; daha önce bu konuda yapılan çalışmaların sonuçları ile alana hizmet götürülen ya da alandan bilgi toplayan, ORKÖY ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) gibi kurum ve kuruluşlar tarafından tutulan kayıtsal veriler oluşturmaktadır.

Çalışmanın özgün verileri, alanda yüz yüze doldurulan anketlerden ve yarı yapısal görüşmelerden elde edilmiştir.

Trabzon İlinde bunun 211 orman köyünden örneklenen 68'inde, % 95 güven düzeyi ve % 5 hata payı ile örneklenen 848 kişiye anket uygulanmıştır.

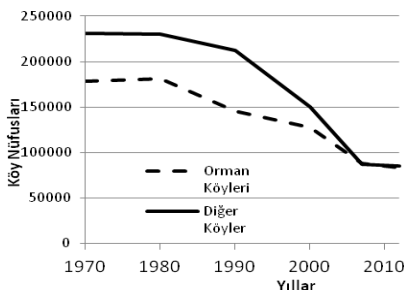
Anket sonucunda elde edilen bulguların frekans dağılımları ve yüzde değerleri alınarak irdelenmiştir.

Anketler sırasında köylülerin topluca bulunduğu mekanlarda gruplar halinde yarı yapısal görüşmelerle de bilgi toplama yoluna gidilmiştir.

Orman köyü nüfuslarının azalmasının ormanlara ve ormancılığa olan etkileri, çalışma alanında görev yapan orman işletme şefleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma **Kırsal nüfus değişimi**

Kırsal nüfusun azalması Türkiye'nin gelişme sürecinde yaşadığı bir olgu olarak göze çarpmaktadır. Kırsal nüfustaki azalış bölgelere, illere, ilçelere hatta aynı ilçenin farklı kesimlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu azalış, daha yüksek rakımlarda ve ilçe merkezlerinden daha uzakta bulunan, zor yaşam koşullarının hüküm sürdüğü orman köylerinde daha fazla mi hissedilmektedir? Yoksa orman köyleri de devam eden kırsaldan göç olgusundan diğer köyler gibi mi etkilenmektedir? Bunun cevabını ortaya koyabilmek amacıyla, TÜİK(2013a) ve TÜİK(2013b)'den yararlanılarak hesaplanan Trabzon İlindeki orman köyleri ve diğer köylerin yıllar itibariyle nüfus değişimlerini gösteren grafik ortaya konulmuş ve Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Kırsal nüfusun yıllara göre değişimi

Şekil 1 incelendiğinde; tüm köy nüfuslarının 1980 yılından sonra azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Farklı yıllardaki azalmalar iki grup köy arasında kısmen farklılıklar gösterse de kırsaldan göçün sadece orman köylerinden olmadığı, kırsal kesim nüfusundaki azalışa paralel olarak orman köylerinin de nüfuslarının azaldığını söylemek mümkündür.

1980-1990 yılları arasında orman köylerindeki nüfus azalmasının diğer köylere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişimleri tam olarak köylerdeki göç olgusu ile açıklayabilmek zordur. Orman köyü nüfuslarını, toplam kırsal nüfustan ayırmak çok kolay olmamaktadır. Zira bu köylerin sayıları zamanla değişmektedir. Örneğin geçmişte orman köyü kapsamında olan köyler, "Belediye oldu veya nüfusu 2000'i geçti" gerekçesiyle orman köyü olmaktan çıkartılmıştır. Ancak ülke genelinde yapılan bir çalışmada diğer köylerden göçle orman köyleri arasında fark olduğu belirtilmiştir (ORKOOP, 2009).

Orman köylerindeki nüfus azalması 2000 yılından sonra diğer köylere göre yavaşlamıştır. Bu konuda da kesin hüküm vermek için henüz erken olduğu düşünülmektedir. Zira 2007 yılında kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak tutulduğu "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" ile nüfus belirleme çalışması başlatılmıştır. Eski sistemde, çeşitli gerekçelerle nüfusa kayıtlı olduğu yerleri farklı beyan edenlerin veya mükerrer yazılanların, bu sistemde buldukları yerlerde kayıt altına alınmalarının da rakam üzerinde etkili olması olasıdır. Son yıllar hakkında yorum yapabilmek ve geleceğe yönelik sağlıklı öngörülerde bulunabilmek için yeni sistemle elde edilecek 5-10 yıllık sonuçların beklenmesi gerekmektedir. Çalışmada son değer olarak kullanılan 2012 yılı nüfus sayılarına bakıldığında, iki grup köy arasında nüfus azalmasında belirgin fark olmadığını söylemek mümkündür.

Araştırma alanındaki kırsal nüfus azalması ülkenin içinde bulunduğu sürece de uygundur. Genel olarak bakıldığında; TÜİK (2014) rakamlarına göre, Trabzon göç veren bir kenttir ve 2010-2011 yılları arasında, -13.588 net göç oranı ile Türkiye'deki tüm iller arasında üst sıralarda yer almaktadır.

Özellikle genç nüfus köy koşullarında yaşamak istememektedir. Bu durum sadece araştırma alanında rastlanan bir özellik olmayıp, Wenger (2001); dünyadaki yaşlı insanların yarısından çoğunun kırsal bölgelerde yaşamakta olduğunu belirtmektedir.

Tarıma uygun arazilerin az ve engebeli olması, bu arazilerde üretimin tamamen insan gücüyle yapılması, il ve ilçelere uzak olmanın; okullara, sağlık kurumlarına ve pazara ulaşabilmeyi zorlaştırması, zorlu iklim koşulları ve gelir kaynaklarındaki yetersizliğin orman köylerinden kaçışı hızlandırdığı söylenebilir.

Kırsal nüfus değişiminin ormanlar üzerine etkileri

Sosyo-ekonomik gelişme ile birlikte önemli çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunlara yol açan temel etmenler ise aşırı nüfus artışı, hızlı kentleşme ve endüstrileşmedir (Altıntaş ve Ural, 2009). Nüfus arttıkça toprak daha yoğun kullanılmaya başlanır ve verimliliği düşer. Ormanların da azalmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan sonuç; çevresel bozulma, toprak ve ürün verimliliğinde düşüşe neden olur. Bu durum, kişi başına düşen gelirin azalması ve fakirliğin artması sonucunu doğurur. Fakirliğin artışı daha fazla toprak tahribatına ve dolayısıyla da kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır (Mazi ve Tan, 2009).

Trabzon'un köylerinde dağınık bir yerleşim göze çarpar. Orman köylerinde daha da belirgin olan bu yapı, genellikle insanların ormanlarla iç içe yaşaması sonucunu doğurmuştur. Orman köylerinde yaşayan nüfusun azalması, ekonomik gelişme ile de orman kaynaklarına daha az bağımlı hale gelmesi, orman alanlarının artmasına neden olmuştur. Anket katılımcısı köylülerin % 61.7'si, son 10 yılda köylerindeki ormanların arttığını beyan etmiştir. Orman alanlarındaki artışın rakamlara yansımaları, köylülerin bu beyanını doğrulamaktadır. 1987 yılında Trabzon İli 185290 ha ormana sahipken (Anonim, 2014), bu rakam 2012 yılında 192 015 ha'a (OGM, 2014) çıkmıştır.

Halkın ormanlarla yakın ilişkisi onların yakacak tercihlerine de yansımıştır. Pişirmek, ısıtmak ve ısınmak amacıyla en yaygın olarak kullanılan yakacak, odundur ve bu

tercih, ailelerin % 98.4'ü için geçerlidir. Ailelerin % 77.8'i odundan sonra en fazla tüpgaz, % 19.1'i de kömür kullandıklarını beyan etmişlerdir.

ORKÖY ilçe kalkınma planlarının yapıldığı 1976-1980 yılları arasında, ısınma ve ısıtma tamamen odun kullanılarak yapılırken (ORKÖY, 1980) bugün köylerdeki evlerin tamamı, tüpgazlı ocaklar veya piknik tüplerine sahiptir. Hatta yaylaya çıkan bazı ailelerin yayla evlerindeki ısıtma ve pişirme işlemlerinde de tüpgazlı ocaklar kullanmaya başladıkları beyan edilmiştir. Bu ocaklara sahip olmak onların yoğun bir şekilde kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Hanelerin çoğunda tüpgazlı ocaklar, iş yoğunluğunun fazla olduğu dönemlerde kullanılmakta, diğer dönemlerde ise odun ağırlıklı bir tüketim göze çarpmaktadır. Kısıtlı kullanıma neden olan en belirgin unsur, tüpgazın maliyetidir.

Isınma ihtiyacının olduğu kış aylarında yemek pişirme işlemi, aynı zamanda da ısınmayı sağlayan "kuzine" tipi sobalarda yapılmaktadır. Fırın olarak da kullanılma özelliği olan bu sobalar, oldukça işlevsel araçlardır ve odun tasarrufuna önemli katkılar sağlar.

Orman köylerindeki hanelerin % 23.6'sına kömür girmektedir. Bunun bir miktarını, sosyal dayanışma ve yardımlaşma fonu tarafından ihtiyaç sahibi hanelere yakacak yardımı kapsamında dağıtılan kömür oluşturmaktadır. Bu yardımın köylerde bir "kömür kullanma kültürü ya da alışkanlığı" oluşturduğunu söylemek olasıdır. Kömür de yakılabilen özellikteki bir kuzineye sahip olunması durumunda, kömür kullanımının daha da yaygınlaşacağı, köylüler tarafından ifade edilmiştir. 2006-2007 yılı yardım programında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından ihtiyaç sahibi bazı ailelere kömürle birlikte kömür yakmaya uygun soba da verildiği belirtilmiştir.

Anket katılımcılarının beyanları esas alınarak yapılan hesaplamalarda, hane başına ortalama yıllık odun tüketiminin 5245 kg olduğu ortaya konulmuştur.

Alternatif yakacakların gündeme gelmesiyle, orman köylerinde kullanılan odun miktarı azalmıştır. "Geçmiş 10 yıla göre odun kullanımında nasıl bir değişim

oldu?" sorusuna, katılımcıların % 55.0'ı azaldı, % 37.3'ü değişmedi ve % 7.7'si de arttı cevabını vermiştir. Odun kullanımındaki azalmanın aşağıda sıralanan nedenlere bağlı olduğu ifade edilmiştir.

- Evlerde tüpgazlı ocaklar, şofben ve kömür kullanılıyor.
- Açık ateş sistemi terk edildi, sobalarla ısıtılıyor, daha az odun kullanılıyor.
- Eskisi kadar bol olmayan odun tasarruflu yakılıyor.
- Hayvan sayısı ile birlikte açıkta yakılan odun ateşinde yal pişirme ve süt kaynatma işlemi de azaldı.
- Tavanı açık, kolay ısınmayan eski evlerin yerine ısı korumalı yenileri inşa edildi.
- Çamaşır makinesinin yaygınlaşması ile odun ateşinde ısıtılan su ile çamaşır yıkanması azaldı.
- ORKÖY'ün desteklediği güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri sayesinde odun kullanımı azaldı.

Köylülerin sahip oldukları hayvan sayılarındaki azalma, orman köylerinde kullanılan yakacak odun miktarının da azalması sonucunu doğurmuştur. Bu azalma, yaz aylarında bile sobaların yakıldığı ve üretilen sütün işlenmesi için yakacağa gereksinim duyulan yaylalarda kullanılan odun miktarında da görülmektedir. Yaylalarda kullanılan odun miktarındaki azalma, orman kaynakları (özellikle yüksek dağ ormanları) üzerindeki baskının hafiflemesinde oldukça etkili olmaktadır.

Çalışma alanındaki yaylaların etrafında bulunan ve yaylacılık faaliyetlerini gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğunun yakacak odun ihtiyacını karşıladıkları ormanlar, Çolak ve Pitterle (1999)'un yüksek dağ ormanı olarak tanımladığı ormanlar kapsamındadır. Olağanüstü doğa şartları altında yaşam mücadelesi veren bu ormanlar aynı zamanda da insan müdahalelerine maruz kalmaktadırlar.

Orman içi yaylaların tamamı, orman üstü yaylaların bir kısmında kullanılan odun, yayla kenarındaki ve yakınlarındaki ormanlardan elde edilmektedir. Yaylaya çıkanların % 72'si, orada kullandıkları odunu yaylaya yakın ormanlardan elde ettiklerini, %

27'si köyden getirdiklerini, % 1'i de satın aldıklarını beyan etmişlerdir.

Köylerde yakacak olarak en çok tercih edilen odun'un Kayın (*Fagusorientalis*) olduğu ifade edilmiştir. Gürgeç (*Carpinusbetulus*), Orman gülü (*Rhododendronponticum*), Kızılağaç (*Alnusglutinosa*) tercih edilen diğer türler olmaktadır.

Yakacak olarak kullanılan orman gülleri ve daha çok Trabzon'un Batı kesiminde, gövdeleri kesilip kurutulmuş çalı süpürgesi yapımında kullanılan *Vaccinium* spp. türleri, genellikle orman içerisinden köklenerek elde edilmektedirler. Böylelikle doğal denge zarar görmekte, topraklar erozyona duyarlı hale gelmektedir. Orman sınırı üzerindeki dik yamaçlarda bulunan orman güllerinin tahrip edilmesi bu yamaçları çığ oluşumuna daha açık hale getirmektedir. Ayrıca orman güllerinin oluşturduğu çalı habitatu içerisinde yaşamalarını sürdüren kuş türleri ve buralarda yaşayan diğer canlılar bu tahriplerden olumsuz yönde etkilenmektedir (Alkan, 2003). Bu tür kullanımların ve çevreye verdiği zararların nüfus ve hayvan sayısı azaldıkça etkisini hafiflettiğini söylemek olasıdır.

Yakacak odun sağlamada yaşanan zorluklar, insanları yakacak odundan tasarruf etmeye zorlamaktadır. Devlet orman işletmesinin üretim yaptığı ve dolayısıyla da zat-i ihtiyaç verdiği orman köylerinde, ısınma, ısıtma ve pişirmede odun kullanım oranları daha yüksektir. Köylüler, arazilerinin etrafını çevirmek için tamamen odun kökenli çitler kullanmakta ve bu çitler zorlu kış şartları nedeniyle neredeyse her yıl yenilenmektedir.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki kırsal toplumlarda yakacak odun, pişirme ve gıda işlemede önemli bir enerji kaynağı sağlamaktadır. Yakacak odun kıtlığı hane halkının gıda güvenliğini dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Falconer ve Arnold, 1991). Dolu bir tahıl ambarının, açlığa karşı hiçbir garantisi yoktur. Pişirmek için yakacak yoksa ortada yemek için hiçbir şey yok demektir (FAO, 1987). Araştırma bölgesindeki hiçbir köyde gerçek anlamda bir yakacak kıtlığından söz etmek mümkün değildir. Araştırma kapsamındaki köylerde tezek yakılmamakta, ancak az sayıdaki

köyün orman sınırı üzerinde bulunan yaylalarında tezek kullanılmaktadır.

Orman köylerinde hane başına kullanılan ortalama odun miktarlarındaki azalma, köy bazında kullanılan toplam odun miktarını da azaltmaktadır. Bunun yanında, kışı köylerde geçiren hane sayılarının da azalması, ormanlar üzerindeki yakacak odun sağlama odaklı baskıları azaltmaktadır.

Oranları az da olsa, eskiye göre kullandıkları odun miktarında artış olduğunu beyan eden köylüler de olmuştur. Kullandıkları odunun geçmişe göre arttığını ifade edenler, buna gerekçe olarak aşağıda sıralanan nedenleri göstermişlerdir.

- Yaşlı ve hastalara, ders çalışan çocuklara ayrı odada ikinci bir soba kurulabiliyor,
- Geçmiş yıllarda sırtta taşınan odun, artık motorlu testere ile kesilip araçlarla taşınıyor. Fazla zahmet çekmeyince de çok yakılıyor,
- Evlerde elektrik ve televizyon var. Akşamları geç saatlere kadar oturulunca çok odun yakılıyor,

Benzerlikleri nedeniyle tarım ve ormancılık arasında sıkı bir ilişki vardır. Tarih boyunca ormanlar, uygarlığın başlangıcında insanlar için barınak oluşturmuş ve ilk çiftçilik çalışmaları ormanlarda başlamıştır. Bunun yanında tarım ve ormancılığın gelişimleri arasında da her zaman uyumsuzluklar ve problemler yaşanmıştır (Zhaohua, 1997). Ormancılığın tarımla olan ilişkisine benzer bir başka ilişki de ormancılık ile hayvancılık arasında bulunmaktadır. Bu ilişki kendisini, hayvanların ormanlardan otlak olarak yararlanması biçiminde göstermektedir (Özdönmez vd., 1996). Türkiye’de orman alanlarının, tarım arazisi elde etmek amacıyla açılması sık rastlanan orman suçlarını oluşturmaktadır.

Nüfusun azalması, köylerde genellikle yaşlı nüfusun kalması dolayısıyla mevcut tarım alanlarını işleyecek işgücü bulunmakta sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle orman alanlarının açılarak tarım alanlarına dönüştürülmesi davranışların da azalacağını tahmin etmek güç değildir.

İnsanlar orman kaynaklarından yasadışı yararlanma sırasında eskiden oldukları kadar rahat hareket edememektedir. İletişim olanaklarının artması, yol ağının genişleyip vasfının kısmen iyileşmesi ve çevresel kaygıların gündeme gelmesi, yasadışı kullanımlar sırasında sorumlu kuruluşlara şikayette bulunulmasını ve ilgililerin de müdahale etmesini kolaylaştırmıştır.

Orman suç sayısı 1970 yılından 1980 yılına gelinceye kadar % 46.5, 1980–2009 yılları arasında ise % 86.9 oranında azalmış olduğu tespit edilmiştir (İnanç, 2011).

İşgücü yokluğu, ekonomik olarak gereksinim duyulmaması veya verimden düşmesi nedenleriyle araştırma alanındaki orman köylerinde eskiden tarım arazisi olarak kullanılan bazı araziler işlenmemektedir. Elverişli iklim özellikleri nedeniyle bu alanların kısa sürede ormanlaştığı sıkça rastlanan bir olgudur. Orman kadastro sırasında mülkiyet belgesi bulunmayan ve zilyetlik şartları ortadan kalkan bu tür yerlerin Devlet Ormanı sayılması, köylülerin en çok şikayetçi oldukları konuların başında gelmektedir.

Hayvancılık faaliyetlerinde kullanılan ot dışındaki girdiler, köylüler tarafından satın alınmaktadır. Ot gereksinimi genellikle yaylalardan karşılanmakta, yaylalarda kesilerek kurutulan ot, araçlarla köye indirilerek kış boyu hayvanlara yedirilmektedir. Hayvanların ahırlarda kaldığı uzun dönem boyunca kurutulan ot genellikle ihtiyacı karşılamamakta, köylüler dışarıdan ot satın alınmak zorunda kalmaktadır. Hayvan sayılarının fazla olduğu geçmiş yıllarda; köylerdeki arazilerin ot üretimi için yeterli olmaması, yaylalardan getirilen otun ihtiyacı karşılayamaması, insanları başka çözümler bulmaya itmiştir.

Bu çözümlerden biri, ağaç dallarının budanarak yapraklarının hayvanlara yedirilmesidir. Araştırma alanındaki bazı köylerde, ormanlarda ve tarım alanları etrafında bulunan ağaçlar budanarak, yaprakları hayvanlara yem olarak verilmektedir. Nüfusun ve hayvan sayısının azalması, dışarıdan ot satın alabilmenin ve köye ulaştırabilmenin kolaylaşmasıyla birlikte bu yararlanma biçimi gün geçtikçe önemini kaybetmektedir.

Bazı orman köylerinde, orman alt örtüsünde bulunan böğürtlen (*Rubus* spp.) yapraklarından hayvan yemi amaçlı yararlanma yaygındır. Yaprakları hayvan yemi olarak en çok tercih edilen ağaçlar; Kayın (*Fagus orientalis*), Kestane (*Castanea sativa*), Meşe (*Quercus* spp.), Gürgen (*Carpinus betulus*) ve Akçaağaç (*Acer* spp.)'tir.

Yaprak yararlanması, ağacın özümleme organları ortadan kaldırılmakta ve çap artımı üzerinde olumsuz etkisi yapmaktadır. Yararlanma sonucunda ağacın şekli bozulmakta, morfolojik yapısında anormallikler oluşmaktadır (Mol, 1982). Tropikal bölgelerde ağaç türlerinin % 75'inden yem olarak kullanılmak amacıyla yaprak elde edilmektedir. Ağaç otlatma; protein, mineral ve vitamin sağlayarak çiftlik hayvanlarının beslenmesinde de çok önemlidir (Falconer ve Arnold, 1991). Araştırma alanında her geçen gün azalan hayvan yemi amaçlı yaprak yararlanması, hayvanların beslenmesi ve hayvancılık faaliyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı gibi ormanlara büyük ölçüde zarar verecek boyutlarda da değildir.

Araştırma alanındaki hanelerin % 41.7'si hayvanlarını orman içinde otlattıklarını beyan etmişlerdir. Orman içerisinde otlatma genellikle orman içi yaylalarda olmaktadır. Bunun yanında ailelerin yaylaya çıkmadan önce konakladıkları ve "mezra" olarak adlandırılan, yaylalara oranla düşük rakımlı arazilerde de orman içerisinde otlatma yapılmaktadır. ÇOB (2004)'e göre; Karadeniz Bölgesi'nde orman alanlarındaki otlatma gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki payı % 1'dir. Nüfusun ve hayvan sayılarının azalması bu tür yerlerin kullanım yoğunluğunu da azaltmıştır. Azalan otlatma ve kullanım sonucunda mezra olarak kullanılan köy ve yayla arasında kalan alanlarda kapalılık artmış ve buralar ormanlaşma sürecine girmiştir.

Araştırma alanındaki pek çok köyde hayvanların barındıkları ahırların zeminine altlık olarak, ormanlardan ve varsa fındık bahçelerinden süpürülen kuru yaprak serilir. Bazı köylerde de, kesilip kurutulan ve yöresel adı "ifteri" olan Eğrelti (*Dryopteris* spp.) bitkisi, süpürülen yaprakla birlikte karıştırılarak altlık olarak kullanılır. Serilen

yapraklar, hayvanların dışkı ve idrarıyla ıslanınca değiştirilip biriktirilir. İlkbahara kadar yanarak değerli bir gübre haline gelen karışım, tarlalarda kullanılır. Anket katılımcılarının % 44'ü ormanlardan kuru yaprak yararlanması yaptıklarını beyan etmişlerdir. Hane başına yaprak yararlanmasının miktarı, hayvan sayılarına bağlı olarak 100 ile 2000 kg arasında değişmektedir.

Ormanlardan, orman içi açıklıklardan veya yaylalardan bazı bitkilerin toplanıp, yiyecek olarak tüketilmesi, kendilerinin ya da hayvanlarının tedavisinde kullanılması bölgede çok yaygın bir alışkanlık değildir.

Kırsal nüfus değişiminin ormancılık üzerine etkileri

Köylerden göç edenlerin kentlerde yaşadıkları ve yaşattıkları olumsuzluklar, alınan göçle kentlerin köyleşmesi süreci hala devam etmektedir. Kentlere göç nedeniyle orman köylerindeki nüfusun, özellikle de işgücünde kullanılabilir faal nüfus azalmasının buralarda yapılacak ormancılık çalışmalarını engelleyeceği (Ok, 2008; ORKOOP, 2009), geçmişte endişe nedeni olmaktaydı.

Ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarının ihalelerle özel şirketlere yaptırılması, ardından da üretim işlerinde dikili satış uygulamalarının gündeme gelmesi, yerel işgücüne bağımlılığı azaltan unsurlar olmuştur. Adı geçen işleri ihalelerle üstlenen yüklenicilerin yerelden işgücü temin edememeleri durumunda dışarıdan işçi getirmeleri mümkün olabilmektedir. Köylerin ekonomik düzeyleri yükselirken ormancılık işlerine olan talep de azalmıştır. Bazı köylerde ormancılık faaliyetlerinde çalıştırılacak işgücünün bulunabilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Geline nokta, orman köylerindeki nüfusun, özellikle de ormancılık işlerinde çalışacak nitelikteki nüfusun azalması, ormancılıkla ilgili işlerin yerine getirilmesinde fazlaca sorun yaratmamaktadır.

Orman köylerinde yaşayan insanların gelir durumu; onların yaşam kalitelerini, sosyal statülerini ve kültürel yapılarını şekillendiren önemli bir faktör olmasının yanında, köylülerin orman kaynaklarına bağımlılık derecelerinin de en önemli

belirleyicisi konumundadır. Alkan (2008), araştırma alanında kişi başına yıllık gelir miktarı ile tüketilen yakacak odun miktarı arasındaki ilişkinin istatistiki anlamda önemli olduğunu, gelir seviyesi arttıkça kullanılan yakacak odun miktarının azaldığını ortaya koymuştur.

“Orman köyü” olarak tanımlanan araştırma kapsamındaki köylerde, orman kaynaklı gelirlerin düşük düzeylerde olması dikkat çekicidir. Orman işçiliğinde çalışma, orman içi açıklıklardan toplanan odun dışı orman ürünlerinin ve biçilen otun satılması şeklinde ortaya çıkan bu gelirlerin, toplam gelirler içerisindeki payı oldukça düşüktür. Ormancılık faaliyetleri ile ilgili işlerde çalışarak elde edilen gelirlerin, geçmiş yıllara göre büyük oranda azaldığı, orman köylerinin çoğunda ormanlardan üretim yapılmadığı ve köylüye de iş verilmediği belirtilmiştir. ORKÖY kalkınma planlarının yapıldığı 1975-1980 yılları arasındaki dönemde ormancılık örgütünün iş verdiği köy oranı % 44,1 iken, günümüzde bu oran % 19,1'e düşmüştür.

1997 yılında yapılan “Orman köylerinde sosyal değerlendirme, ormancılık sektör incelemesi” ne göre; Karadeniz Bölgesi'nde bulunan orman köylerinde, hane gelirlerinin % 3'ünü, orman işçiliğinden elde edilen gelirler oluşturmaktaydı (ÇOB, 2004). Araştırma kapsamındaki köylerde, toplam hane gelirleri içerisinde orman işçiliğinden elde edilen gelirin %1.0'e düştüğü hesaplanmıştır.

Başta yakacak ve yapacak odun olmak üzere orman kaynaklarına olan talebin azalması ormancılık çalışmalarında da rahatlık sağlamaktadır. Orman teşkilatının taşra çalışanları üzerindeki yakacak ve yapacak odun talebinden kaynaklanan baskılar azalmıştır. 2006 yılında Trabzon Orman Bölge Müdürlüğü'nde verilen zat-i yakacak miktarı 24529 ster iken bu rakam 2013 yılında 6587 stere düşmüştür (Anonim, 2014).

Orman teşkilatı halk ilişkileri bu anlamda iyileşse de Alkan ve Toksoy, (2006)'da nedeninin çoğunlukla gizli veya aşıkâr mülkiyet iddiası olan orman kadastroundan kaynaklanan sorunların yaşanmaya devam ettiği vurgulanmıştır.

Nüfusun azalması, eğitim düzeyinin yükselip talep ve beklentilerin değişmesi, orman köylerine verilen ORKÖY kredilerini de etkilemektedir. Hayvancılık yapabilecek işgücünün hem nitelik hem de nicelik olarak azalması, hayvancılığı destekleme eksenli kredi talebinde düşüşe neden olmuştur. Bunun yanında 2007 yılında başlanan, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri kurmanın desteklenmesi sonucunda, orman köylerine binlerce gün ısı sistemi kurulması sağlanmış, gelinen noktada orman köylerinden alınan talep karşılanamaz hale gelmiştir.

Orman köylülerinin kalkındırılmalarının desteklenmesi için ORKÖY tarafından yeni arayışlara girilmiş, orman köylerinde ikamet eden orman köylüsü dar gelirli kadınlara imkân sağlamak suretiyle onların ev ekonomisine katkıda bulunmalarını desteklemek amacıyla mikro kredi kullanılması hedeflenerek, bu kredilerin başvuru ve uygulama esasları ortaya konulmuştur (Alkan ve Toksoy, 2012).

Sonuç

1980 yılında başlayan kırsal nüfusun azalma eğilimine bağlı olarak, orman köylerinin nüfuslarında da yıllar içinde azalma olmuştur. Son iki yılda yapılan sayım sonuçları, orman köyü nüfuslarındaki azalmanın diğer köylere oranla yavaşladığını ortaya koysa da kesin yargıya varabilmek için birkaç yıllık sonuçların alınıp yorumlanması gerekmektedir. Zira mahalle olan köyler, büyükşehir şeklindeki yapılanma, adrese dayalı nüfus sayımının mükerrer yazılımları önlemesiyle ortaya çıkan sonuçlar, kesin yargılara varmayı ve ileriye doğru ön kestirmelerde bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte orman köylerinde genellikle, emekli ana-babanın sürekli ikameti ve çocukların da yaz aylarında ziyareti şeklinde bir yapı göze çarpmaktadır.

Orman köyü nüfuslarındaki azalma, köylerdeki gelir durumunun yükselmesi, başta yakacak odun olmak üzere orman kaynaklarına olan bağımlılığı da azaltmıştır. Bununla birlikte; ormanlardan tarla açma, orman tahriplerinin azalması, kullanılmayan arazilerin zamanla ormanlaşması sonucunda köylerdeki orman alanları artmıştır.

Hanelerin yakacak odun kullanımı yanında, kışı köyde geçiren aile sayılarının da azalmasıyla köyün toplam yakacak odun kullanımı ve gereksinimi azalmıştır. Yapacak odun ihtiyaçları da genellikle satın alınarak karşılanmaktadır. Bu gelişmeler, orman köylüsünün orman teşkilatından yakacak ve yapacak odun talebini geçmişe oranla azaltmaktadır.

Orman köylüsünü kalkındırmak için destekler sağlayan ORKÖY'ün, hayvancılık ve tarıma yönelik kredileri fazla rağbet görmemektedir. Sosyal krediler olarak adlandırılan; güneş enerjisi, ısı yalıtımlı ve sobalı kalorifer, bina mantolama sistemleri gibi köylerdeki halkın yaşam kalitesi arttıran projeler öne çıkmaya başlamıştır.

Gelir durumu iyileşip eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte, köylülerin ormanların işletilmesine karşı gösterdikleri direnç artmakta, ormanların odun üretimi dışındaki fonksiyonlarının farkında olan bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmeler, orman teşkilatı çalışanlarına yeni görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Üretilen orman kökenli faydalar, toplumun değişik katmanlarını farklı düzeylerde ilgilendirmektedir. Sürdürülebilir orman yönetimi planları yapılırken ormanlarla ilişkili olan yöre insanının ve ilgi gruplarının bu planlara katılımı önem kazanmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan nüfusun azalmasıyla oralarda yapılacak ormancılık çalışmalarının sekteye uğrayabileceği yönündeki görüşler önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Zira ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarının özel şirketlere ihale edilmesi, üretim sürecinde dikili satış uygulamalarının gündeme gelmesiyle, yerelden işgücü bulmada yaşanabilecek sorunların önüne geçilmiştir.

Dikili satış uygulamalarında tam anlamıyla sorunsuz bir işleyişten söz etmek olası değildir. Geçiş aşamasında dikili satış uygulamalarının genellikle "tahsisli" yapıldığı köylerde, profesyonel anlamda üretim yapacak sermaye ve beceriye sahip yüklenicilerin artmasıyla "açık arttırılmalı ihale" yöntemine geçiş hızlanacaktır. Bu sürecin hızlanmasında üretimin yapıldığı köydeki işgücü durumu ve iş talebi de etkili olacaktır.

Kaynaklar

Alkan, S., 2003. Doğu Karadeniz Bölgesinde yaylacılık faaliyetleri ve yayla turizminin ormanlar ve yöre halkı üzerindeki etkileri. Doğu Karadeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi, 1, 28-37.

Alkan, S., 2008. Trabzon İli orman köylerinde kadın ve orman kaynakları ilişkisi. D.K. Ormancılık Araştırma Enstitüsü, Teknik Bülten No: 21, Trabzon, 139 s.

Alkan, S., Toksoy, D., 2006. Doğu Karadeniz Bölgesinde yerel halkın ormanların işletilmesine karşı çıkma nedenlerinin değerlendirilmesi. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, (26-28 Mayıs 2006), 41-47, Ilgaz, Türkiye.

Alkan, S., Toksoy, D., 2012. Kırsal kalkınmada ORKÖY kredileri ve kadınlar. III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, (18-20 Ekim 2012), 1-7, İstanbul, Türkiye.

Altıntaş, H., Ural, A., 2009. Küreselleşme süresinde küresel problemlere literatür ışığında bir bakış. (<http://www.mevzuatdergisi.com/>) Mevzuat Dergisi, 11, 139, 17-25.

Anonim, 2014. Trabzon Orman Bölge Müdürlüğü, İşletme Pazarlama Şube Müdürlüğü Kayıtları, Trabzon.

Ayaz, H., 2004. Türkiye Ormancılığında 4785 Sayılı Yasanın uygulanması ve sonuçları üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, K.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 170 s. Trabzon.

ÇOB, 2004. Türkiye ulusal ormancılık programı 2004-2023, Çevre ve Orman Bakanlığı, 80 s., Ankara.

Çolak, A.H., Pitterle, A., 1999. Yüksek Dağ Silvikültürü (Cilt I, Orta Avrupa), 370 s, OGEM-VAK Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, A.Y., 1987. Orman Yasalarında Orman İşçisi ve Orman Köylüsü, Orman ve Av Dergisi, 2, 63, 17-27.

Falconer, J., Arnold, J.E.M., 1991. House hold food security and forestry: An analysis of socioeconomic issues, 154 p, FAO, Rome.

FAO, 1987. Restoring the balance, women and forest resources, 32 p, Rome.

Fisher, M., 2004. House hold welfare and forest dependence in Southern Malawi, Environment and Development Economics, 9, 135-154.

Gümüş, C., 1996. Orman Köyleri Kalkınma Planlarında Çok Boyutlu Yöntemlerden Yararlanma Olanakları (Gümüşhane İli Orman Köyleri Örneği), 80 s., Ekspres Ofset, İstanbul.

İnanç, S., 2011. Kırsal kesimdeki nüfus hareketlerinin orman varlığı üzerine etkilerinin araştırılması (Trabzon Orman Bölge Müdürlüğü

Örneği). Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 215 s. Trabzon.

Koch, N.E., 1997. Orman, yaşam kalitesi ve geçim. XI. Dünya Ormancılık Kongresi, (13-22 Ekim 1997), Cilt 5, 27-32, Antalya, Türkiye.

Köse, S., 1994. Trabzon araştırmaları I, Trabzon Lisesinden Yetişenler Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayını, Yayın No: 1, 162-165, Trabzon.

Mazı, F., Tan, M., 2009. Nüfus artışı, kaynak tüketimi ve çevre. Mevzuat Dergisi, 11, 136, 17-26.

Mol, 1982. Elazığ ormanlarında yemlik yaprak yararlanmasının orman ağaçlarına etkileri, İ.Ü. Yayın No: 2911, Orman Fakültesi Yayın No: 316, 66 s, İstanbul.

OGM, 2014. Ormancılık İstatistikleri, 2012, www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Istatistikler/Forms/AllItems.asp.

Ok, K., 2008. Sürdürülebilir kalkınmanın sektörel politikalara entegrasyonu: Ormancılık, <http://web.ogm.gov.tr/diger/mena/Dokumanlar/RAPOR/OrmanC4%B1I%20Sektorel%20Politikalar%20ve%20sureklilik%20nihai%20raporu%201-118.pdf>.

Oosterveld, H.R., 1997. Nüfusun yoğun olduğu yerlerde orman: kompleks toplulukta orman idaresi, Hollanda örneği. XI. Dünya Ormancılık Kongresi, (13-22 Ekim 1997), Cilt 5, 33-44, Antalya, Türkiye.

ORKOOP, 2009. Orman köylerinin genel durumu. www.orkoop.org.tr/uploads/files/03.doc.

ORKÖY, 1980. Trabzon İli orman köyleri kalkınma planları (1976-1980), Trabzon.

Özdönmez, M., İstanbullu, T., Akesen, A. ve Ekizoğlu A., 1996. Ormancılık Politikası, 417 s, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.

Özgür, M.E., 2003. XXI. Yüzyılın başında Türkiye nüfusu. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003, 1(1), 43 -53.

Talu, N., Algan, N., 2005. Nüfus ve çevre raporu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Toros, A., Ulusoy, M., Ergöçmen, B., 1997. Ulusal çevre eylem planı: Nüfus ve çevre, 60s. DPT Yayınları, Ankara.

TÜİK, 2013a. Genel nüfus sayımları. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>

TÜİK 2013b. ADNK Sistemi Sonuçları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

TÜİK, 2014. İllerin aldığı verdiği göç hızı, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temel_ist.

Wenger, G.C., 2001. Introduction: inter generational relationship in rural areas, Ageing and Society, 21, 537-545.

Zhaohua, Z., 1997. Tarım ve ormancılığın karşılıklı ilişkileri, XI. Dünya Ormancılık

Kongresi, 13-22 Ekim 1997, Cilt 1, 39-42, Antalya.